

Il svilup da l'agricultura en il 19avel e 20avel tschientaner

■ En in'empresa fasa è l'agricultura dal temp modern stada segnada da la fin da l'economia da subsistenza e dad in'orientaziun pli ferma vers il martgà. Igl èn suandadas intervezions politicas e la fundaziun d'organizazions che duevan dar dapli paisa ed orientaziun als basegs da l'agricultura. A la sava dal 19avel al 20avel tschientaner è lura veginida lantschada la professionalisaziun da la furmaziun da purs e puras. Ed il 20avel tschientaner è tranter auter stà caratterisà da la mecanisaziun da la lavour agricula e da meglieraziuns dal funs.

Uniun purila grischuna (UPG)

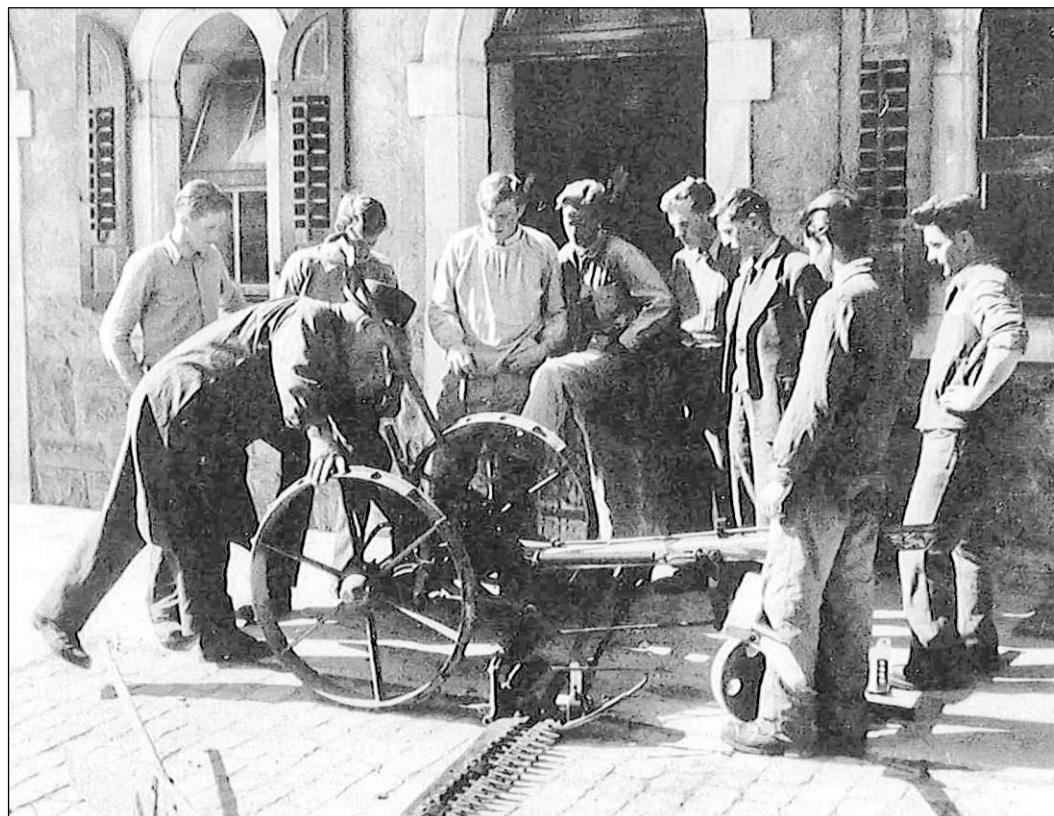
Fundada il 1844 a Cuira cun il num Graubündner Landwirtschaftlicher Verein. Questa uniun ha terminà sias activitads il 1850 ed è sa constituída da nov il 1858 sut il presidi da Friedrich Wassali cun la finamira d'intermediar tranter la Regenza ed ils purs. A partir dal 1877 è cumpari il «Volkswirtschaftliches Blatt für den Kanton Graubünden», fundà da Felix Anderegg, il 1912–1919 il «Bündner Bauernblatt/Die Graue» ed a partir dal 1919 il «Bündner Bauer». Il 1906 èn l'Alpwirtschaftlicher Verein, il Rätischer Viehzuchtverein (fundà enturn il 1885) ed il Kantonaler Landwirtschaftlicher Verein entrads sco commembres collectivs en l'UPG, suenter il 1919 las uniuns regionalas. Il 1919 èl'UPG sa dada novs statuts ed ina nova organizaziun, tranter auter cun in secretari (en uffizi stabel dapi il 1929) e tschint cumissions spezialas. Il 1942 èlla veginida transfurmada en in'associazion. Il 1974 han ins fundà l'Assistenza agricula, in servetsch d'agid per manaschis purils, amplifitgà il 1978 cun gidantras da l'Uniun da puras (oz: Servetsch d'assistenza a famiglias). Il 1998 è vegni avert il Center da vendita Cazas-Riòla. En ils onns suenter il 1990 han las organisaziuns da mazlers e pasterners fundà ensemes cun las latgarias, chascharias ed autres cooperativas la «Natürlich aus Graubünden», in'organizaziun communabla da marketing per products agriculs. L'UPG è ina da las organizaziuns las pli potentas dal Grischun ed in'ufficina da carrieras politicas. Ella represchentava il 2011 19 uniuns purilas regionalas e 13 organisaziuns sco commembres collectivas. *Adolf Collenberg*

Friedrich Wassali

* 15 da matg 1820 a Cuira, † 18 da favr 1882 a Cuira, refurmà, da Visavraun e Cuira. Figl da Johann, maister da mesterganza, e da Barbara nata Truog. ∞ Ursina nata Pedolin, da Cuira. Scola chantunala evangélica a Cuira, studi da giurisprudenza a Turitg, Heidelberg e Paris. Derschader municipal e comember dal cuseggl pitschen da la citad da Cuira 1843–47, burgamester 1848–50. Suenter l'acquist dal Russhof (il posteriur Plantahof) da Thomas Lareda, ha Wassali translocà ad Eiggas. Mastral e commember dal Cusseggl grond per il circul dals Tschint Vitgs 1851–53, commember dal Cusseggl grond per il circul da Cuira 1858–65, cuseglier guvernativ 1853–55 e 1863–64. Piunier da l'agricultura, sco tal fundatur e suprastant da la Societad chantunala d'agricultura 1858–70 e 1878–82. Il 1845 ha el acquistà la stamparia da Simeon Benedict. Redactur ed editur dal «Bündner Monatsblatt» (1860–67) e da la «Rhätia» (1873). Autur da tractats davart l'agricultura e l'istorgia dal dretg. Participà sco voluntari als cumbats cunter la Lia separatista (1847). *Adolf Collenberg*

Plantahof

Anteriura scola da purs. Aertura uffiziala sut il num Plantahof il 1896, dapi il 2000 Center da furmaziun e cuseglieriun agricula (CFCA). Il 1811 ha Thomas Lareda da Preaz, pastizier a Son Petersburg, comprà l'areal da la Schnideri Bündt e laschà eriger sin quel l'uschennumà Russhof. Quest «bain dal Russ», che furmava a sias uras in'enclava da Zezras, è passà il 1913 ad Eiggas-Landquart. Lareda aveva schlargià l'areal dal Russhof

Instrucziun en il diever d'ina maschina da segar a la scola d'agricultura dal Plantahof, enturn il 1932.

dad 1,7 sin 16,6 ha cun comprar e colmatar terrens umids a la riva da la Landquart. El aveva alura transformà quel en in bain puril cun ina resgia e cun implants industrials (palpíri, maschinias, tievlas). Si'idea da far dal manaschi tras testament ina Fundaziun Thomas per orfens ed uffants paupers ha fatg, per motivis finanzials, naufragi. Il prim d'october 1886, suenter pliras midadas da maun, ha Rudolf Alexander von Planta cumprà il complex ed amplifitgà quel per ca. 60 ha (oravant tut pastgiras d'alp a Parpan ed a Vaz Sura). El ha alura erigi sin quel in bain da model per l'allevament da muvel e da chavals. Avant sia mort prematura ha el testamentà il bain cun tut ils terrens al chantun Grischun, cun la cundizion da cuntinuar cun l'allevament da la razza brina e da transformar il Russhof en ina scola agricula. Il num è alura vegni midà en si'onur en Plantahof. Il 1896 ha la scola d'agricultura odierna chattà alloschi en la part occidentalda da l'edifizi principal. Ins ha dapi alura adina pusplè adattà e renovà il bain, amplifitgà il manaschi ad actualmain 89 ha e schlarginà la porschida d'instrucziun. Ultra da la scola purila, examens da maister (dapi il 1945) ed examens professiunals (dapi il 1946) cumpligia il Plantahof dapi il 1992 ina classa da furmaziun supplementara, in curs da commerzi, turissem ed administraziun e, dapi il 1993, la Scola media professiunala agrotecnica. Al CFCA èn affiliads 91 manaschis d'emprendissadi domiciliads en ils chantuns Glaruna e Grischun. Quest center admetta, a basa d'in cordat, era scolares e scolars dad auters chantuns (2006 ca. 20%) ed offra ina paleta da 15 curs agriculs specifics, tranter auter en ils secturs da la pumicultura e viticultura, dal marketing e da l'economia d'alp. Per l'emprim curs d'enviern 1896/97 eran s'inscrits a la scola da purs 29 scolares, il 1945/46 101. La part da scolares dal chantun Grischun era fitg gronda, ma la distribuziun regionala variada. 28 vischnancas n'hant betg tramesc scolares al Plantahof tranter il 1896 ed il 1946, da gronds contingents disponivan percuter Poschiavo (135 scolares), Cuira (116), Breil (89), Tavau (80), Claustra (65) e Maiavilla (55). Il 2005 ha il CFCA introduci ina classa d'attest ed il 2006 ha la scola d'enviern fatg plaza ad ina scola professiunala da quatter quartals.

Adolf Collenberg

Thomas Lareda

* 27 da matg 1781 a Preaz, † 25 da schaner 1848 a Zezras, refurmà, da Preaz. Figl da Bernhard. ∞ Annetta nata Kindtschi, da Tavau. Enturn il 1803–42 è Lareda stà activ sco pastizier a Son Petersburg en l'affar principal da la famiglia a la Punt Alartschin. A partir dal 1811 ha el investi ina part da sia facultad a Zezras ed Eiggas, nua ch'el ha comprà funs, promovi meglieraziuns dal terren ed installà

diversas manufacturas, per exempli in mulin da palpíri (oz Landquart AG). En ses testament dal 1827 n'ha el berg mo pensà a ses parents ed als paupers dal Grischun e da Son Petersburg, ma era lantschà sco emprim l'idea d'avir ina scola d'agricultura en il Grischun per educar «mats e mattas privadas da meds finanzials e da far da quels umans utils». Quest project, numnà l'emprim Russhof («il bain dal Russ»), per il qual el ha creà la Fundaziun Thomas Lareda, è daventà il 1896 il Plantahof, la scola agricula a Landquart ch'ha prendì il num da Rudolf Alexander von Planta. Lareda è stà president communal da Zezras 1820–21 e landamma da la dretgira auta dals Tschint Vitgs 1824–25. *Roman Bühler*

Rudolf Alexander von Planta

* 5 da schaner 1861 ad Alexandria (Egitto), † 9 d'october 1895 a Ragaz, refurmà, da Samedan, Tumein e Cuira. Figl da Jacques Ambrosius. Frar da Anna. Nubil. Gimnasi a Basilea, Losanna e Genèvra. Studi da giurisprudenza ed economia a Turitg e Göttingen. Suenter in curt temp d'activitat en la firma da ses bab è el sa scolà en agronomia en Germania e Gronda Britannia. Il 1886 ha von Planta cumprà il Russhof che Thomas Lareda aveva erigi tranter Eigias e Landquart (1896 ca. 51 ha, actualmain 89 ha inclus las pastgiras d'alp) ed ha transformà il bain agricul en in manaschi puril da model surtut per l'allevaziun da muvel grond e manidel, per l'agricultura, la pumicultura e la viticulture. Avant sia mort prematura ha el legà l'entir complex al chantun Grischun cun la cundizion dad endrizzar ina scola agricula sin quest bain. Il num Russhof è alura vegni midà en sia onur en Plantahof. *Adolf Collenberg*

Scolas da purs e puras

La scolaziun da purs chantunala ha lieu dapi il 1896 al Plantahof. Il 1931 han las soras dominicanas da l'Institut S. Giusep a Glion introduci, sper lur scolas primara e secundara, la Scola rurala d'economia. A partir dal 1934 è quella veginida manada sin iniziativa e fin il 1967 era sut la direcciu da sora Maria Paula Lehnheri sco scola da purs privata, renconuschida il 1935 dal chantun Grischun e da l'Uffizi federal d'industria, masterg e lavour. Ella è schliada il 1995 (1941 65 scolares; 1970 46; 1995 28). Dapi il 1993 offra ella sut il num Scola vinavon in'autra scolaziun per giuvnas e giuvens.

Il 1949 è veginida fundada la Scola evangelica da purs ad Aschera (Center da scolaziun Palottis, avert il 1950); ils iniziants da quella èn stads Georg Sprecher e sia dunna Alice ch'han organisà la cumpra dal bain Palottis. Purtadras da quella scola èn l'Uniun pertadra e la Basilia evangelica dal Grischun. Il 1954 è la scola veginida amplifitgada cun il bain de Planis a Stels (in regal), transformà

franc per manaschi ed onn e fin viaden ils onns 1940 èn ellas veginidas augmentadas a 107 frs. A l'entschatta da l'Emprima Guerra mundiala ha la meglieraziun subi ina stagnaziun generala. Per augmentar la producziun alimentara èn las activitads alura veginidas intensivadas durant ils onns da guerra en servetsch d'ina «planisaziun agricula dal pajais». La meglieraziun cumpigliava ussa l'avertura da nov terren cultivabel e la drenasca da palids, meglieraziuns dal fund per augmentar la racolta e per facilitar la lavour, la construcziun d'edifizis agriculs, la redistribuziun da las parcelas sco era il provediment e la dismissa da spazis rurals. Il program da meglieraziun dal 1941, in program extraordinari decretà en consequenza da la guerra, serviva primarmen ad augmentar la producziun alimentara. Suenter la Segunda Guerra mundiala cumpigliavan las meglieraziuns surtut las arrundaziuns dal terren, la construcziun d'edifizis agriculs, da raits da vias e d'indrizs per il provediment d'aua cun la finamira d'utilisar a moda razionala il terren en vista a la mecanisaziun. En il rom da meglieraziuns generalas è succedita ina reordinaziun totala dal spazi rural cun resguard dals basegs da vart da l'agricultura e da la protecziun da la natira, dal manaschi da recreaziun e dad eventualas ulterioras incumbens publicas sco vias naziunals, deponias ed ovras electricas. Ils projects dals onns 1970 èn veginids accordads cun ils interess da la protecziun da la natira, da la cuntrada e da la patria sco era cun quels da la planisaziun dal territori (surtut cun la planisaziun locala). Sin fundament dal concept directiv da la meglieraziun dal 1993 vengan las meglieraziuns actualas appligadas sco instrument da la planisaziun dal territori, da la protecziun da la natira e da la cuntrada sco era da la midata structurala da l'agricultura. Ellas cumpiglian era mesuras ecologicas sco surfatschas da compensaziun e collazioni u revitalisaziuns da flums.

Thomas Glatthard

Georg Sprecher

* 26 da settember 1913 a Trogen/AR, † 15 da decembre 1987 a Cuira, refurmà, da Fanas. Figl da Georg, scolast, landammà da Sievgia, derschader chantunal, e da Johanna nata Jann. ∞ Alice nata Müller. Seminari scolastic ad Aschera e suenter curt servetsch scolastic studi d'economia publica a Turitg e Berna, promozion 1942 («Die Bündner Gemeinde: ihre wirtschaftliche und finanzielle Entwicklung und heutige Struktur»). Redactur (1945), alura chauredactur da la «Neue Bündner Zeitung» (1946–60). Cusseglier naziunal da la Partida democratica 1942 (primavaira) fin il 1959. En ils onns 1949–59 èl stà activ sco president da la Scola agricula chantunala Plantahof ed il 1950 ha el fundà la Scola da purs ad Aschera. Sco president da la citad da Cuira (1960–72) ha el promovit oravant tut l'economia e la cultura locala. Il 1979 ha el fundà la Chasa d'attempads e da tgira Kantengut a Cuira. *Kurt Wanner*

Meglieraziuns

Il term meglieraziun designava oriundamain tut las mesuras interprendidas per meglier il terren. En il 20avel tschientaner è quest term vegni schlarginà cun mesuras da meglieraziun indirectas sco l'arrundaziun da funs e la protecziun cunter l'erosiun per daventar finalmain il sinonim da la restructuraziun generala dals spazis rurals (meglieraziun generala). Fin viaden il 19avel tschientaner è quest term vegni schlarginà cun mesuras da meglieraziun indirectas sco l'arrundaziun da funs e la protecziun cunter l'erosiun per daventar finalmain il sinonim da la restructuraziun generala dals spazis rurals (meglieraziun generala). Fin viaden il 19avel tschientaner è quest term vegni schlarginà cun mesuras da meglieraziun indirectas sco l'arrundaziun da funs e la protecziun cunter l'erosiun per daventar finalmain il sinonim da la restructuraziun generala dals spazis rurals (meglieraziun generala).

Fin viaden il 19avel tschientaner è quest term vegni schlarginà cun mesuras da meglieraziun indirectas sco l'arrundaziun da funs e la protecziun cunter l'erosiun per daventar finalmain il sinonim da la restructuraziun generala dals spazis rurals (meglieraziun generala). Fin viaden il 19avel tschientaner è quest term vegni schlarginà cun mesuras da meglieraziun indirectas sco l'arrundaziun da funs e la protecziun cunter l'erosiun per daventar finalmain il sinonim da la restructuraziun generala dals spazis rurals (meglieraziun generala).

Adolf Collenberg

Lexicon Istoric Retic

Il LIR cumpiglia bundant 3100 artitgels (geografics, tematics, artitgels da famiglias e biografias) davart l'istoria grischuna/retica e la Rumantschia. Editura: Fundaziun Lexicon Istoric Svizzer; versiun online: www.elir.ch; versiun stampada: www.casa-nova.ch u en mintga librarria.